

Канади!" У канадських збірках пісень про рееміграцію не зустрічаємо.

Отже, треба відзначити багатство сюжетних мотивів у кожній із основних груп емігрантських пісень; мовну асиміляцію на кожному із етапів імміграції; типовим для емігрантських пісень є поєднання усталених традиційою художніх образів-символів з поетичними узагальненнями, що відбивають уже нові явища, нові події, породжені життям у Новому краю.

Таким чином, фольклор українців Канади є важливою частиною творчості нашого народу. Будучи далеко за межами рідної землі, наша діаспора зберігала національну свідомість і не останню роль в цьому відіграла усна народнопісенна словесність, яка відобразила майже всі процеси, через які довелося пройти українським переселенцям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Антонович В., Драгоманов М. Исторические песни малорусского народа.— К., 1875.— Т. Бочко М. Голос пісні народної (викриття капіталістичного світу в народних піснях про трудову еміграцію).— К.: Т-во "Знання УРСР", 1983.

Гавриш О.-Г. Символіка української пісні.— Львів: Ліга-Прес, 2003.

Герус-Тарнавецька І. Образ жінки в українському канадському фольклорі // Український історик.— 1991.— № 1-2.— С. 39-70.

Гнатюк В.М. Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності // Вибрані статті про народну творчість.— К.: Наукова думка, 1966.— С. 79-95.

Грица С. Буд здорова, землице: українські народні пісні про еміграцію.— К.: Музична Україна, 1991.

Дей О. Принципи жанрової класифікації пісень // Народна творчість та етногр.— 1966.— № 2.— С. 3-16.

Дем'ян Г. Загальна концепція досліджень українського зарубіжжя // Народна творчість та етнографія.— 1993.— № 2.— С. 24-29.

Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи.— К., 1918.

Квітка К. Українські народні мелодії.— К., 1922.

Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Нариси і статті: — Львів: Інститут народознавства НАН України., 2002.

Колесса Ф. Балада про дочку-пташку в слов'янській народній поезії // Колесса Ф. Фольклористичні праці / За ред. О. Дея.— К.: Наук. думка, 1970.— С. 109-163.

Колесса Ф. Українська народна пісня у найновішій фазі свого розвитку // Колесса Ф. Фольклористичні праці / За ред. О. Дея.— К.: Наук. думка, 1970.— С. 34-59.

Маланюк Є. Юрій Клен // Маланюк Є. Книга спостережень: Проза.— Торонто, 1962.— Т. 1.

Медвідський Б. Збирання і вивчення українського фольклору в Канаді // Народна творчість та етнографія.— 1991.— № 2.— С. 41-52.

Наймиські та заробітчаські пісні / Упор. С. Й. Грица, О. І. Дей, М. Г. Марченко.— К.: Наук. думка, 1975.

Пісні імігрантів про Старий і Новий Край (Пісні про Канаду і Австрію) / Зібрав Т. Федик й інші.— Вінніпег: Накладом української книгарні, 1927.

Плав'юк В. Приповідки або українська народна філософія.— Едмонтон: Вид. автора, 1946.

Рудницький Я. Матеріали до українсько-канадської фольклористики й діалектології: В 4 т.— Вінніпег: Укр. Вільна Академія Наук, 1956.— Т. 1.— 260 с.; Т. 2.— 1956.— С. 285-541; Т. 4.— 1963.— С. 547-694.

Співанки-хроніки. Новини / Ред. О.І.Дей, С.Й.Грица та ін.— К.: Наук. думка, 1972.

Українська народна творчість / Збір. Д. Гулей.— Торонто: Гомін України, 1986.

Франко І. Твори. В 20-ти т.— К.: Держлітвидав України, 1956.— Т. XIX.

Hornjatkevyc, Andrij, Bohdan Medwidsky, and Paula Prociuk, (eds.). 1992. *Ukrainian Folksongs from the Prairies: Collected by Robert B. Klymasz*. Edmonton: CIUS (Canadian Institute of Ukrainian Studies) Press.

Klymasz R. 1970. *An Introduction to the Ukrainian-Canadian Immigrant Folksong Cycle*. Ottawa: National Museums of Canada.

Усна народна словесність

Богдан МЕДВІДСЬКИЙ
Переклад з англійської
Вікторії ШЕВЧЕНКО

УКРАЇНЬСЬКА БАЛАДА В КАНАДІ ПРО ВБИВСТВО*

Bohdan Medwidsky. A Ukrainian Assassination
Ballad in Canada.

Відгомін подій, що відбувалися у Швейцарії близько вісімдесяти років тому, до цього часу зберігається у народних баладах українських переселенців до Канади. Такою подією стало вбивство австро-угорської імператриці Єлизавети у Женеві 10 вересня 1898 р. анархістом на ім'я Луїджи Луккені (Luigi Lucheni). Це сталося так:

Дочекавшись свого часу, Луккені вийшов на вулицю, швидко звернув на стежку, де прогулювалася Єлизавета зі своєю фрейліною, розвернувся біля балюстради коло озера і підбіг до них. Обидві жінки зупинилися, щоб пропустити його, але Луккені, ніби спіткнувшись, на хвильку зупинився перед графинею Шарай (Countess Sztaray), стрибнув, як тигр, під парасолою до Єлизавети і сильним ударом правої руки загнав їй у груди тригранну заточку. Неначе підтяте дерево, тихо, без єдиного зойку, Єлизавета упала на землю і вдарилася головою до тротуару. Силу удару зменшила лиш розкішна копиця волосся. Графиня Шарай, ще не до кінця розуміючи, що сталося, пронизливо закричала і привернула увагу таксиста, який поквапився їм на допомогу. У той час, як таксист намагався допомогти імператриці піднятися, вбивця розвернувся і втік. Схвильована та почервоніла імператриця встала на ноги і почала поправляти волосся. Графиня бачила лиш те, як злочинець ударив імператрицю кулаком у груди, і вигукнула: "Ваша Високість

Перекладено за: Bohdan Medwidsky. "A Ukrainian Assassination Ballad in Canada," in *Canadian Folk Music Journal. Published by the Canadian Folk Music Society*. 1980, V. 8: 30-37.

Система посилань змінена відповідно до вимог даного видання.

поранена? Ви відчуваєте десь біль?” Про те ж саме почав розпитувати англієць, який підійшов до них.

“Ні-ні, дякую,— відповіла імператриця,— все гаразд”.

Із готелю до місця інциденту квапився швейцар, який попросив імператрицю повернутися до готелю.

— Та ні, зі мною все гаразд.

— Але, Ваша Величносте, Ви, напевне, злякалися.

— О так, я дуже злякалася...

Дами продовжили прогулянку і попрямували від місця злочину до пароплава. Несподівано Єлизавета смертельно зблідла. Напевне, вона відчула себе негаразд і повернулася обличчям до графині, яка підтримувала її під руку, побоюючись, що імператриця все ще шокована.

— Я зблідла? — запитала Єлизавета.

— Так, Ваша Величносте, дуже сильно. Вам боляче?

— Мені трохи болить у грудях.

У цей момент їх наздогнав швейцар із вигукми: “Злочинця спіймали!”

Єлизавета йшла до вузького проходу, а графиня підтримувала її за талію. Імператриця пройшла по проході, але вже не змогла поставити їжу на стіл, і різко розвернулася до графині Шарай:

— Дайте мені свою руку,— сказала вона,— швидко.

Графиня обняла її, слуга теж підбіг до жінок, але навіть вдвох вони не змогли втримати імператрицю на ногах. Вона повільно сповзла на землю і знепритомніла, опустивши голову на груди графині, яка стояла перед нею на колінах.

— Води, води! — закричала графиня.— Покличте лікаря!

Принесли води і плеснули в обличчя імператриці. Вона відкрила очі, але це вже були очі помираючої жінки. Лікаря на борту пароплава не виявилося, і лише медсестра, мадам Дардал (Madame Dardalle), намагалася полегшити страждання імператриці. Підійшов капітан Рокс (Roux). Почувши, що якась пані знепритомніла, і ще не знаючи, що то була за пані, він порадив графині розпорядитися знести її на берег та доправити до готелю. Йому відповіли, що недомагання трапилося всього-навсього внаслідок сильного потрясіння. Дія відбувалася біля машинного відсіку, було дуже гаряче. Капітан запропонував дамам пройти у каюту, але вони захотіли залишитися на відкритому

повітрі. Джентельмен відніс імператрицю на верхню палубу, поклав на сидіння, а мадам Дардал намагалася повернути її до життя. Графиня Шарай розв’язала імператриці сукню, розрізала мереживо і притисла кубик цукру, змочений у спиртному, до її вуст, намагаючись просунути його між зубами. Єлизавета відкрила очі й спробувала сісти.

— Вашій Величності вже краще?

— Так, дякую.

Імператриця сіла, із неймовірно зворушливим виразом обличчя поглянула навколо, так, ніби щойно прокинулася від сну, і запитала:

— Що сталося?

— Ваша Величність погано себе почувала, але зараз їй набагато краще, чи не так?

Відповіді не було. Єлизавета сповзла назад і вже більше не прийшла до тями.

— Розітріть їй груди,— вигукнув хтось.

Застібки на її плащі були розірвані, і графиня з жахом помітила червону пляму на фіолетовій батистовій білизні, а згодом виявила й невелику рану в області серця.

— Гляньте сюди, мадам! Боже милій! — вигукнула вона,— її вбито!

На той момент корабель вже відчалив від берега і взяв курс на схід. Графиня послала за капітаном.

— Заради Бога, прошу Вас повернути корабель до берега. Ця пані — імператриця Австрії. Її поранено у груди. Я не можу дозволити їй померти без лікаря і священника. Будь ласка, причальте до Белл’ю (Bellevue), щоб я могла доправити імператрицю до баронесси Родшільдської у Прегні (Baroness Rothschild’s at Pregny).

— Але ви, напевне, не зможете знайти там ані лікаря, ні навіть карети,— відповів капітан.

Було прийнято рішення повернути назад, до Женеви. Тим часом для імператриці зробили імпровізовані носі із двох весел і стільців. Графиня була у розпачі. Вона схилилася над своєю господинею і витирала крапельки поту з її чола, прислухаючись до її дихання, яке ставало дедалі слабшим. Єлизавету покладали на носі, накрили плащем, який вона носила на честь своєї сестри, графині Трані. Шість джентельменів підняли дорогоцінну носу, а один тримав парасольку над її головою. Із болем в серці графиня Шарай спостерігала за тим, що відбувається. Імператриця лежала із закритими очима, невинно мотаючи головою із боку на бік. Вона була непритомна, але жива, так що надія не вгасала.

Єлизавету віднесли назад до готелю, у якому вона провела попередню ніч, і поклали на ліжко. Деякий час вона ще боролася за життя, а потім притихла (Corti 1936, 380-383).

Ця подія стала резонансною у всій Австро-Угорській імперії. Неабиякого розголосу набули масові публікації про життя та смерть імператриці (Corti 1936, Matray M. and A. Kueger 1970, Tschuprik 1934). У східній частині імперії, на Західній Україні історія ширилася і передавалася у формі народної балади (Франко 1900, 54-55; Шухевич 1902, 183-184).

Коли українці почали заселяти Канаду, вони привезли із собою свої пісні. Серед них — баладу про вбивство імператриці Єлизавети. Вона не лише передавалася із вуст в уста, але й була опублікована в українсько-канадських виданнях. Один із найперших варіантів цієї пісні — “Пісня про цесареву Єлизавету” — був записаний у перекладеній з німецької книзі про вбивство Єлизавети (Піснь Русько-Народна 1978, Ясинівський 1914). Загалом відомо близько сімнадцяти варіантів балади. Ось один із них:

*Наш пан цесар з цесаревов
Стали ся радити,
Які би то тим жовнярам
Презента зробити...*

*... Слава Богу найвисшому
Кілько ми прожили,
Подаруймо тим ментелі,
Котрі в нас служили...*

*Наш пан цесар і Франц Йосиф
У Відни царствує,
А за панев цесаревов
Цілий край банує.
Тай банує, тай банує,
Є чо банувати!
Цесарева добра була
Як рідная мати.*

*Рідна мати добра була,
Бо нас породила,
Цесарева добра була —
Весь край боронила.*

*Скасували всі кайдани,
Вулиці та буки.*

*А тепер ся натерпіла
Від ворога муки...*

*Наша пані цесарева
З Баварського роду
Заїхала купатися
На швайцарську воду.*

*Бодай тая Швайцарія
Була ся запала,
Була б наша цесарева
В молоці скупалась.*

*Ой Лючині нехрещений,
В Парижу рождений,
Чи він сесе сам зробив,
Чи він підкуплений.*

*Що прискочив до царівни,
Наче пес скажений,
Тай пустив в ню острый
Пильник, та ще й натроєний.*

*Пустив у ню острый пильник,
Дав до него тріла,
Пробив пані цесаревій
Таке красне тіло...*

*Як зачала цесарева
В корабель ступати,
Мусіла там свою душу
Богови віддати.*

*Ой капітан від корабля
Зачав пізнавати,
Тай зачав він до цесаря
Сумний лист писати.
Ой як зачав наш пан цесар
Та той лист читати,
То не міг він дві години
З жалю обізватись.*

*Тай не міг він обізватись
З жалю дві години.
Ой бо був то жаль великий
Габсбурській родині.*

*Жаль родині, жаль підданім,
Є чо жалкувати,*

*Цісарева добра була,
Як рідная мати.*

Порівнявши цю версію із записаною Шухевичем, можна дійти висновку, що ми маємо справу не з перекладом із німецької мови, як у випадку з іншими опублікованими творами, а з автентичним текстом, близьким до варіанта із записів Шухевича (Шухевич 1902).

Варіант Шухевича цікавий не лише тому, що він давніший, але й тому, що його вступ подає народну інтерпретацію авторства (Шухевич 1902, 183):

*Дівки копали, та й стали говорити,
Яку ж би то пісню пані цісаревій зробити.*

Інтерв'ю з професором Нініовським (Dr. Niniowsky) в Едмонтоні дало мені ще одну версію щодо авторства. Ось приблизний зміст нашої розмови:

Знаєте, я був ще маленьким хлопчиком, коли в гості до моїх батьків приходили різні люди. Вечорами вони збиралися всі разом і розповідали різноманітні історії. Я був ще малим. Там був один старий чоловік, старійшина. Йому було приблизно років сімдесят. Він куричав люльку, довгу люльку. Найцікавішим було те, що у нього під носом була величезна гуля, вона постійно трусилася. Саме він розповідав про цю паню, імператрицю, і він казав, буцімто почув пісню від чоловіка, який її склав і отримав винагороду... його звали Ковбаснюк... розумієте, буцім він сам був десь там. Одні говорять, що той чоловік був родом із Вербіжа, інші — що з Воскресінецька (... інше село під Коломиєю), треті — що він був із Яблунева, а деякі кажуть, що він насправді був із Космача (різні версії).

Так от, той чоловік із люлькою згадував, що він бачив саме того Ковбаснюка, який придумав пісню. Ковбаснюк став і автором, і виконавцем цієї пісні, і вона була такою гарною, що згодом про неї дізнався сам Імператор. Щойно Його Величність отримала листа зі звісткою про цю пісню, він написав листа Ковбаснюкові. Після того, як автор отримав листа від Імператора, він надіслав йому повний текст пісні... цього листа він відіслав до Львова. Подейкують, що там текст був перекладений на мову, зрозумілу Його Величності.

Він чекав на відповідь дуже довго, може місяців п'ять-сім. Він дуже гарно пам'ятає той час, коли отримав відповідь від Його Світлості. Саме у той час його корова отелилася. Ковбаснюк пригадує, що у корови народилася теличка, а його дружина каже, що це був бичок. Імператор ознайомився із текстом пісні і зараз запрошував автора

до Відня. До цього візиту Ковбаснюк підготувався, начистив та відремонтував свої найкращі черевики. Дружина дала йому білу сорочку, він підперезався білим поясом, а за пояс поклав трохи грошей, австрійський путівник і відбув до Відня.

Він довго їхав і йшов до Відня. А коли дістався Відня, то зрозумів, що не знає, як знайти Імператора. Він довго ходив вулицями, заблукав, хотів спитати у когось поради, але не знав мови мешканців міста. Все ж таки він дивом отримав інформацію, яку шукав.

Він розповідав, як прийшов до палацу, де жив Імператор. Чоловік зайшов у коридор, який, як він каже, був дуже широким та просторим. Все було зроблене із каменю, все таке красиве та сяюче (мармурове). Йому захотілося побачити, де Його Величність Імператор живе, побувати у його покоях. Якимось чином йому це вдалося. Ось він вже стукає у двері. Двері відчиняються. Він заходить.

Як він казав, — “Я дивлюся — а там сидить пані на такій красивій-красивій довгій лаві, покритій білою скатертиною. Вона, імператриця, сидить і пряде на своїй прядці, а прядка співає: фурр-фурр-фурр. Пані встає, і я бачу, що вбрання її біле-білісіньке і так гарно вишите... вишите у нашому гуцульському стилі, саме так.

А я й кажу: Слава Ісусу Христу!

Вона відказує: Навіки слава!

— Чого тобі, газдо? Що ти хочеш?

— А я й кажу: Ну, знаєте, моя панно, імператриця, я йшов сюди аж із Космача, щоб зустрітися із Вашим чоловіком, імператором, бо маю йому заспівати пісню. Та бачу, його немає вдома.

— А вона відповідає: “Він скоро прийде. Він пішов рощесати свого коня”.

— О, це, певно, дуже, дуже гарний кінь, якщо сам імператор пішов його розчісувати.

— А вона мені: Сідай, газдо.

— Я отак тримав капелюха у руках, — показав Ковбаснюк, — і так сів, намагаючись нічого не торкатися своїми черевиками. Він розповідав: “Дивлюся — а заходить сам імператор! Ова! А на ньому така уніформа! Така красива! Він зайшов і поглянув на мене, а я й кажу: “Слава Ісусу Христу!”

— А він відповідає: “Навіки слава. Говори, газдо!”.

— І я почав говорити: “Добре, Ваша Величність. Я йшов сюди із Космача через того листа, що, Ви, пам'ятаєте, Ви написали мені дуже давно, коли мое

телятко було ще зовсім маленьке, і Ви наказали мені заспівати Вам пісню, тож я прийшов до Вас”.

— І він мовив: “Добре, газдо, сідай і заспівай нам цю пісню!”

— І я заспівав¹:

*А наш цісар, цісарівна княжевського роду,
Поїхала купатисі в Швайцарську воду /Двічі/*

*Бакенбукер нехрещений, в Парижі роджений,
Встромив пирник заострений, трілом
запущений /Двічі/*

— Ви знаєте, я співав набагато більше, оту довгу пісню... ту, що я склав, дуже довгу. Ви знаєте, він дав мені за це два акри землі. Відразу ж сів і написав свою рукою, що виділяє мені два акри землі.

Пан Еліїв (Mr. Elyjw) з Торонто розповів мені коротшу гіпотезу про те, хто ж був автором цієї пісні. З його слів:

Козак дав мені цей текст². Можливо, це і є оригінал тексту. Напевне, його написав сам в'язень. Це було тоді, коли Лукені убив імператрицю в Швейцарії. Саме у той час він відбував покарання у в'язниці десь там. Він довго працював над текстом та мелодією, і так з'явилася на світ ця пісня. Нікому не відомо, ким був цей чоловік, автор пісні, а можливо хтось і знає його, але цього ніде не написано.

Коли він закінчив працювати над піснею, нагадач в'язниці віддав її представникам влади і він потрапив до імператора. Текст переклали на німецьку мову. Імператор не зрозумів всього сарказму цієї пісні, так як при перекладі він був втрачений, сприйняв цю пісню серйозно, і в честь свята випустив злочинця із в'язниці. Подейкують, що він не лише помилював його, а й видав грошову винагороду, приблизно 300 австрійських гульденів.

Еліїв також надав інформацію про потенційно оригінальний текст і сам проспівав версію пісні, що помітно відрізнялася від усього згаданого. У цій версії лише три строфи приблизно однакові. У двох чи трьох строфах можна побачити деяку схожість, але решта, більшість, зовсім відрізняється від попереднього варіанта. Версія Еліїва сповнена сарказму:

Наш пан цісар з цісаревов стали ся радити,

*Які би то тим жовнярам презента зробити...
Їх Високість вирішили монет скарбувати,
Щоб їх своїй вірній армії і усій країні роздати.*

*Імператриця сама все добре спланувала,
Як давали монети, вона вже в труні лежала.*

*Наша пані цісарівна дуже нездужала,
Тоді майже три неділі в постелі лежала.*

*Наш пан цісар стояв збоку, стояв тай дивився,
Але сам він не був лікар й не міг зарадити.*

*Наш пан цісар стоїть збоку, стоїть й промовляє:
Може ти, як стане краще, ся в ванні скупаєш?*

*Наша пані цісарева з баварського роду,
Поїхала купати ся на швайцарську воду.*

*Та не встигла вона зняти блискучії шати,
А вже зрадник той поспів, щоб перед нею стати.*

*Той негідник нехрещений, в Парижу роджений,
Тай прискочив до царівни, наче пес скажений.*

*Ой Лючині нехрещений, в Парижу роджений,
Тай пустив в ню острый пильник, та ще й отруєний.*

*Як пустив труєний пильник, то й кров'ю залився,
А вже через дві хвилини її дух в небо звився.*

*Він пустив в ню острый пильник, пробив білі груди,
І та пані цісарева вже дихати не буде.*

Сам пан цісар плаче за ню, вся хрещена Русь плаче,

А на небі височенько вогняна мітла скаче.

*Бода тая Швайцарія була ся запала,
Була б краще цісарева в нашім краю скупала.*

*Була б вона ся скупала в меді та й молоці,
Тоді б вона не терпіла б ножа в лівім боці.*

*Ох мій бідний імператор, бідний мій Франциск,
Вже не буду я з тобою ділити постіль.*

¹ Мелодію балади можна знайти у збірках Роберта Б. Климаша (Клущас 1970, 25).

² Йдеться про текст (Піснь русько-народна, 1978).

Мала пташка сіла зверху, її вітром здуло,
Я б не співав таку пісню якби так не було.

На противагу версії Елїва, у пісні, записаній від пані Масіовські (Mrs. J. Masiowsky³), іронія, якщо вона взагалі присутня, стала зовсім непомітною:

А наш цісар цісарівну
Взялися радити,
Який ж би то тим жовнярам
Презента зробити.

Вже п'ятдесят літ минуло,
Як ми царствували,
Подаруймо їм ментелі,
Щоб нас пам'ятали.

А наш цісар цісарівна
Княжевського роду,
Поїхала купатисі
В Швайцарську воду.
Бодай то та Швайцарія
Була ся запала,
Була би ся цісаріва
В нашім краю скупала.

Тай була би ся й скупала
В меді та в молоці,
Тай була би не терпіла
Трійла в лівім боці.

Бакенбукер нехрещений,
В Парижі роджений,
Тай прискочив до цариці,
Як той пес скажений.

³ Пісня пані Масіовські зі збірки проф. Роберта Б. Климаша, KLY-B-50.22, Архів, Canadian Centre for Folk Culture Studies, Ottawa.

Взяв се пирник завострений,
Трілом запущений,
Тай прискочив до цариці,
Як той пес скажений.

Наша пані цісарівна
В шовковій сорочці,
Тай не було ніде знаку,
Лиш в одній квіточці.

Взяла пані цісарівна
На шіфов сідати,
Пан капітан не дав сісти,
Зачив пізнавати.

Пан капітан не дав сісти,
Зачив пізнавати,
Зачив же він до цісара
Сумний лист писати.

Писав же він сумні листи
По всій ї родині,
Що віддала Богу душу
В четвертій годині.

Можливо, усі тексти, які мені відомі, можна розділити на іронічні та фактографічні, навіть шанобливі, оскільки у них була зацікавлена Австро-Угорська імперія. Той факт, що пам'ять про цю подію живе завдяки українській мові в Канаді, вже сам по собі є іронічним.

Хотілося б висловити подяку працівникам українсько-канадських архівів та музею м. Едмонтона за дозвіл на використання джерела "Єлизавета мучениця на австрійським престолі у світі влади", Вінніпег, 1974, а також Канадського центру вивчення народного мистецтва за дозвіл на використання балади пані Масіовські, записаної Р. Б. Климашем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Піснь Русько-Народна о покійній цісареві Єлизаветі, що погинула з рук анархіста Люкеного в Женеві дня 10. вересня 1898 р., [місце та дата першої публікації невідомі, згідно зі статтею М. Сурмаха, можливо, була опублікована у Вінніпегу] // Свобода.— 1978.— 4 лютого.

Франко І. Зразок новозложеної народної пісні // Літературно-науковий вісник.— Вип. IV.— Львів, 1900.

Шухевич В. Гуцульщина.— Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1902.— Т. 3.

Ясинівський М. П. Б. (перекл.). Єлизавета, мучениця на австрійським престолі у світі правди, перекладено з німецької.— Вінніпег: Руська книгарня, 1914.

Corti, E. C. 1936. *Elizabeth Empress of Austria*. London: Thorton Butterworth Ltd.

Klymasz, Robert B. 1970. *An Introduction to the Ukrainian-Canadian Immigrant Folksong Cycle*. Ottawa: National Museum, Bulletin № 234.

Matray M. and A. Krueger. 1970. *Der Tod der Kaiserin Elizabeth oder Die Tat des Anarchisten Lucheni*. Munich: Kurt Desch.

Tschuppik, K. 1934. *Elizabeth Kaiserin von Osterreich*. Vienna and Leipzig: Dr. Rolf Passer.